МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования науки Чеченской Республики
МУ «Отдел образования Курчалоевского муниципального района»

РАССМОТРЕНО
МО учителей гуманитарного цикла
МБОУ «Бачи-Юртовская СШ№2»
_____ Махмудова Л.А.

Протокол № 1
от «26» 08 2022 г.

СОГЛАСОВАНО
Заместитель директора по УВР
_____ Далхаева Ф.М
Протокол №_1_
от «26» 08 2022 г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета
«*Чеченский язык*»

для основного общего образования (5-9 классы)
на 2022-2023 учебный год

Составитель: Ахматова Ж.К.,
учитель чеченского языка и литературы

с. Бачи-Юрт 2022

Х1оттийнарг: Ахматов Камарбекан Жанета.

2022-2023 дешаран шо.

Нохчийн меттан 6 – 9-чу классашна лерина программа

Кхеторан кехат

Нохчийн меттан коьрта йукъардешаран ишколана лерина программа хІоттийна:

- Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан, коьртачу дешаран программин буха т1ехь;
- С.Э.Эдиловн нохчийн меттан герггарчу хьесапехь йолчу программин буха т1ехь;
- Б1аьчи-юьртара йуккъерчу йукъардешаран номер 2 йолчу школан дешаран хьесапан буха т1ехь:
- Б1аьчи-юьртара йуккъерчу йукъардешаран номер 2 йолчу школан коьрта дешаран программин буха т1ехь.

Кху тІехь тидаме эцна йуккъерчу йукъардешарна леринчу массо а тайпана дешаран декъан гІуллакхаш кхиоран а, вовшахтохаран а программин коьрта идейш а, лехамаш а, йуьхьанцарчу йуккъерчу дешаран герггарчу программашца йозаелла а, тІаьхьало йолуш а хилар.

Программа – иза белхан программа хІотторан бух бу: цо билгалдо инвариантни (тІедоьжна декхар долу) дешаран дакъа а, шел тІаьхьа шен лаамехь дешаран чулацамах вариативни дерг харжа таро луш долу дакъа а. Йуккъерчу йукъардешаран ишколана лерина герггарчу хьесапехь йолу программа шен чулацаман башхаллашца къаьсташ йу, цкъа-делахь, йуккъерчу йукъардешаран системин предметийн чулацамца, шолгІа-делахь, Іамочеран психологически а, хенийн а башхаллашца.

Программа деа декъах лаьтта:

1. «Дешаран предмет караерзорехь кхочушдан лору жам1аш». Кхузахь довзийтина, хІун меттиг дІалоцу нохчийн матто йуккъерчу йукъардешаран Іалашонашка кхачош; нохчийн мотт Іаморан Іалашонаш а, жамІаш а билгалдаьхна масех тІегІанехь – личностни, метапредметни, предметни: нохчийн маттах лаьцна йукъара хаамаш белла, базисни дешаран планехь цо дІалоцу меттиг а къастийна.
2. «Дешаран курсан чулацам». Дакъошка бекъна,Іамо билгалбина чулацам къастийна кхузахь.
3. «Дешаран-тематикинхьесап». Дешаран курсан теманаш, хІора тема Іаморна лерина сахьташ
къастийна.
4. Рузманан-чулацаман хьесап.Дешаран курсан теманаш, хІора тема Іаморна лерина сахьташ,терахь(планаца,билггал)къастийна.

Дешаран-методически комплект (УМК)

I. Йуккъерчу йукъардешаран ишколашна лерина нохчийн меттан Іаматаш:
1. Овхадов М.А., Махмаев Ж.М., Абдулкадырова Р.А. 6-чуй классана.
2. Овхадов М.А., Абдулкадырова Р.А. 7-чу классана.
3. Джамалханов З.Д., Вагапова Т.М., Эсхаджиев ЙА.У., Овхадов М.Р., Абдулкадырова Р.А. 8 – 9-чуй классашна.

II. Нохчийн меттан Іаматашна методически хьехамаш.
III. Диктантийн, изложенийн гуларш. Тайп-тайпана тексташ, тесташ.
IV. Дешаран дошамаш.
V. Белхан тетрадаш.

Дешаран хьесапаца цхьаьнадог1уш, нохчийн мотт 1аморна леринчу сахьтийн барам:

Класс	Шарахь	К1иранах
6	105	3
7	105	3
8	105	3
9	102	3

1.Дешаран предмет караерзорехь кхочушдан лору жам1аш

Нохчийн мотт – иза нохчийн къоман а. Нохчийн Республикин пачхьалкхан а мотт а, къоман историн, культурин бух а бу. Цуьнца доьзна ду къоман кхиар а.

Ненан меттан метапредметни декхарша билгалбоккху берана, цо школехь доьшучу хенахь, иза личность санна, кхиорехь массо тайпана а, йукъарчу амалехь а бен тІеІаткъам. Мотт дешархочун ойла, кхетам, суртхІотторан, кхолларалин хьуьнарш кхиоран; личность санна, ша-шен вовзийтаран, ша-шена керла хаарш карадерзоран хьуьнарш кхиоран а бух бу, дешаран гІуллакх а цхьаьна вовшахтохар йукъа а лоцуш. Ненан мотт къоман культурин, литературин, синъоьздангаллин мехаллашка а, адаман оьздангаллин, историн зеделлачуьнга а кхачоран гІирс а, дахарехь дІалоцу меттиг къасторан некъ а бу.

Йуккъерчу йукъардешаран ишколехь шатайпа меттиг дІалоцу нохчийн матто. Иза вовшашца йукъаметтигаш дІакхехьарехь, гонахара дахар довзарехь, кхетош-кхиорехь мехала гІирс бу.

Нохчийн мотт караберзоро таро лур йу дешархошна вовшашца йукъаметтигаш дІакхехьа, боккхачу кхиамца кхидолу меттанаш а, дешаран предметаш а Іаморехь онда гІортор хилла дІахІотта а, хийцалучу хІокху дахарехь шен меттиг каро а.

ХІума довзаран гІирс ша хиларе терра, матто ойла кхиайарна а, интеллектуальни а, кхолларалин хьуьнарш кхиорна а, шаьш кхочушдечу дешаран гІуллакхийн шардарш карадерзорна а, шен хаарш лакхадахарна а, ша-шен вовзийтарна а тІехь аьтто бо.

Шен къоман оьздангалла а, литература а, синъоьздангаллин мехаллаш а, дуьненан Іилма а, культура а йовзарехь мехала гІирс а бу нохчийн мотт.

Нохчийн мотт дешархо къоман гІиллакх-оьздангаллин буха тІехь кхиорехь цуьнгахь кхидолчу къаьмнашка лерам хилийтаран коьрта чІагІо а йу.

Йуккъера йукъардешаран школа чекхъйаьккхинчу дешархочуьнгахь нохчийн маттехула хила деза **личностни жамІаш:**

– нохчийн къоман оьздангаллин коьртачу мехаллех санна, нохчийн маттах кхетам хилар, дешар тІехь а, кхетаман, кхолларалин хьуьнарш, дешархочун гІиллакх-оьздангаллица йоьзна амалш кхиорехь а цо дІалоцучу меттигах кхеташ хилар;

– нохчийн мотт эстетически мехалла санна тІеэцар; цунах дозалла дар, цуьнан ларам бар; къоман оьздангаллин хилам и хиларе терра, нохчийн меттан башхалла а, цІеналла а ларъйан езар; мотт бийцар шардаре а, говза, шера бийцаре а кхачар;

– къамел дечу хенахь шен ойланаш а, синхаамаш а паргІат бовзийта а, дешнийн барам а, караберзийна грамматически гІирсаш а тоьал хилар; ша дечу къамелан тидамбеш, ша-шена мах хадо хааран хьуьнар хилар;

– нохчийн мотт уьйран, йукъаметтигаллин гIирс а, пачхьалкхан мотт а хиларх кхетар; нохчийн мотт дешаран, къинхьегаман, говзаллин гIуллакхдарехь а, ша вовзийтарехь а, йукъараллехь ша дIалоцу йолу меттиг билгалъйарехь а оьшуш хиларх кхетар;
– вовшашца а, кхечу къаьмнийн векалшца а йукъаметтигаш дIакхехьарехь нохчийн маттах пайдаэца кийча хилар; къаьмнийн культурин йукъаметтигаш дIакхехьарехь къинхетаме а, машаре а хилар;
– шен къоман а, РФ-хь дехачу къаьмнийн а, дуьненайукъара а культура йовзарехь нохчийн мотт мехала гIирс хиларх кхетар.

Йуккъера йукъардешаран ишкол чекхъйаьккхинчу дешархочо нохчийн маттехула карадерзо деза **метапредметни жамIаш:**
1) къамелдаран массо а тайпа карадирзина хилар:
– барта а, йозанан а хаам цхьанатайпана тIеэца безаш хиларх кхетар;
– ешаран тайп-тайпана кепаш карайирзина хила езар;
– тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш схьалаха хааран хьуьнар хилар, ШХГI, дешарна лерина компакт-дискаш, Интернетан гIирсаш йукъа а лоцуш;
– билггалчу темина коьчал схьалаха а, цхьана кепе йало а хаар карадерзор; шенна хаам схьалаха а, иза къасто а, цунна анализ йан а хаар; хаамийн технологи а, технически гIирсаш йукъа а лоцуш, йоьшуш йа ладугIуш бевзина хаам хийца а, ларбан а, дIабовзийта а хаар;
– хиндолчу дешаран декъан гIуллакхийн (цхьаммо ша а, вукхаьрца цхьаьна а) Iалашо билгалъйан а, хьалха-тIаьхьа дийриг билгалдан а, барта а, йозанан а кепехь цхьанатайпана жамIийн мах хадо хааран хьуьнар хилар;
– паргIатчу кепехь барта а, йозанехь а нийса шен ойланаш йовзийта хьуьнар хилар;
– шен нийсархошна хьалха доклад йан йа цхьа хаамбан хаар;
2) карадирзинчу хаарех, шардарех, карадерзорех дахарехь пайдаэцар;
– билгалбинчу барамехь йацйина (план, йухасхьайийцар, изложени, конспект) ладоьгIна йа ешна текст йуха схьайийца хаар;
– оьрсийн мотт Iаморехь нохчийн маттах пайдаэца хаар;
– меттан башхаллех пайдаэца хааар (нохчийн меттан, оьрсийн меттан, кхечу пачхьалкхийн меттанийн, литературин урокашкахь);
3) тайп-тайпана йукъараллин хьелаш тидаме а оьцуш, къамелдарехь, дийцаре дарехь, дискуссешкахь дакъалаца а, барта а, йозанан а аларш кхолла а хаар.

ЙУккъера йукъардешаран ишкол чекхъйаьккхинчу дешархочун нохчийн мотт караберзоран **предметни жамIаш ду:**
1) массо а тайпана къамелдаран кепаш карайирзина хилар (ладогIар, ешар, дийцар йа къамелдар (говорение), йоза), гонахарчу адамашца йолу йукъаметтиг, тайп-тайпанчу хьелашка хьаьжжина, дIакхехьа аьтто бан.
2) личностан кхетаман а, кхолларалин а хьуьнарш кхиорехь, йоза-дешар карадерзорехь, ша-шен дешар лакхадаккхарехь матто дIалоцучу меттигах кхетар;
3) ненан меттан коммуникативно-эстетически таронех пайдаэцар;
4) ненан маттах долу Iилманан хаарш шордар, системе далор; цуьнан тIегIанаш а, дакъош а вовшашца дозуш хиларх кхетам: лингвистикин базови кхетамаш, меттан коьрта цхьааллаш, грамматикин категореш караерзор;
5) дешан тайп-тайпанан кепара таллам бар (фонетически, морфемни, дошкхолладаларан, лексически, морфологически), предложени а, дешнийн цхьаьнакхетар а синтаксически къастор: текстана, цуьнан чулацамца а, дIахIоттаман коьртачу билгалонашца, исбаьхьаллин гIирсех пайда эцарца а боьзна таллам бар;

6) х1оьттинчу хьоле а, къамелан стиле а хьаьжжина, шен ойла а, синхаам а ненан маттахь парг1ат бийца хаар, шен меттан дешнийн хазна (лексика) алсамъйаккхар, дечу къамелехь грамматически г1ирсех пайдаэца хаар.
7) нохчийн меттан лексикин, фразеологин коьрта стилистически г1ирсаш а, нохчийн меттан коьрта норманаш (орфоэпически, лексически, грамматически, орфографически, пунктуационни) а, къамелан оьздангаллин норманаш а караерзор; барта а, йозанан а аларшкахь зеделлачух пайдаэцар; къамелан т1ег1а лакхайаккха г1ертар;
8) меттан оьздангаллех, адамийн йукъарчу мехаллех санна, жоьпалла кхоллар.

Къамел а, къамелан т1екаре а

Арахецархо хууш хир ву:

- т1екаре йаран тайп-тайпанчу хьелашкахь монологан тайп-тайпанчу кепех пайдаэца (дийцар, суртх1оттор, ойлайар; монологан тайп-тайпана кепаш цхьаьнайалор);
- диалоган тайп-тайпанчу кепех т1екаре йаран хьелашкахь пайдаэца;
- т1екаре йаран тайпаналлин хьелашкахь къамел лелоран барам ларбан;
- къамелан т1екаре йаран процессан коммуникативни бохамех хьалхавала.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- жимачу докладца ладуг1учарна хьалха къамел дан; проект, реферат нахалахь (публично) йовзийта; нахалахь шена хетарг т1ечlаг1дан (чекхдаккха);
- проблемаш коллективни йийцаре йарехь дакъалаца, шена хетарг т1ечlагдан, ша бакъ хиларх тешо;
- коммуникативни декъехула ца нисделлачун коьртачу бахьанех кхета а, царех кхето а.

Къамелан г1уллакхдар

Ладог1ар (аудировани)

Арахецархо хууш хир ву:

- ладог1аран тайп-тайпана кепех пайдаэца (ладоьг1начу текстах кхоччуш кхеташ, коьртачу чулацамах кхеташ, оьшу хаамаш схьахаржа хууш); ладоьг1начу текстан чулацам хьалха х1оттийначу коммуникативни 1алашонца цхьаьна бог1уш барта схьабийца;
- барта кепехь темех, коммуникативни хьесапах, коьртачу ойланах кхето а, шен ойла цхьана кепе ерзо а, дешаран-1илманан, публицистически, официальни-г1уллакхдаран, исбаьхьаллин аудиотекстийн ойланийн некъ схьабийца а, къасто коьрта а, кхачаман оьшу а информаци, барта кепехь цунах кхето а;
- хьесапан, тезисийн, дешархочун изложенин (ма-йарра, хаьржина, йацйина) кепехь дешаран-1илманан, публицистически, официальни-г1уллакхдаран, исбаьхьаллин аудиотекстийн чулацам схьабийца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- публицистически текстан гуш йолчу а, къайлах йолчу а (текстан чулацамехь) хаамех кхета (ШХГ1-хь а цхьаьна), барта кепехь цуьнан анализ йан а, цунах кхето а.

Йэшар

Арахецархо хууш хир ву:

- ешначу дешаран-1илманан, публицистически (хаамийн а, аналитически а, исбаьхьаллин-публицистически а жанрийн), исбаьхьаллин текстийн чулацамах кхета а, уьш барта кепехь т1екаре йаран хьелашка хьаьжжина а, цул сов дешархочун изложенин (ма-йарра, хаьржина, йацйина) кепехь, хьесапан, тезисийн (барта а, йозанан а) кепехь йухайало а;

- хьалха х1оттийначу коммуникативни хьесапца дог1учу довзийтаран, талламан, ешаран некъех дарехь йолчу говзаллех пайдаэца;
- схематически билгалбина хаам йозуш йолчу текстан кепехь;
- дешаран книгах, справочникех, кхечу хаамийн хьостех, ШХГ1 а, Интернетан г1ирсех а цхьаьна а, болх баран некъех пайдаэца;
- билгалйаькхинчу темица коьчал схьакъасто а, цхьаьнатоха а, схьахаьржинчу хааман анализ йан а, хьалха х1оттийначу коммуникативни хьесапца цхьаьна йалош и йовзийта а.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- ешначу тайп-тайпанчу функциональни-стилан а, жанран а текстaшкара гуш а, къайлах а (хьулбина а) болчу хаамах кхета, анализ йан, мах хадо.
- тайп-тайпанчу хьосташкара оьшу хаам схьаэца, шена хетарг ала.

Дийцар (говорение)

Арахецархо хууш хир ву:

- мехалчу социальни-оьздангаллин, г1иллакх-оьздангаллин, 1ер-дахаран, дешаран теманаш (цаьрца цхьаьна лингвистически а, цул сов, шайн чулацамца 1амош йолчу кхечу дешаран предметашца йоьзна йолу а) тайп-тайпанчу коммуникативни аг1онашца 1алашонийн а, т1екаре йаран хьелашца а йог1уш (хаам, дешаран-1илманан т1екаре йаран хьелашца жимо доклад, хиламах 1ер-дахаран маттаца дийцар, истори, къамелехь, къовсамехь дакъалацар) барта монологехь, диалогехь долу аларш (мах хадоран амалца дерш а цхьаьна) кхолла;
- 1алашонаш, цхьаьна кхочушдечу дешаран г1уллакхдаран хьесап, болх дакъошка бекъар дийцаре дан а, нийса кеп йало а;
- билгалъйаькхинчу темица тайп-тайпанчу хьосташкара коьчал схьаэца, вовшахтоха, анализ йан, т1екаре йаран къастийначу хьелашка хьаьжжина, барта кепехь и йовзийта;
- х1инцалерчу нохчийн литературни меттан коьрта орфоэпически, лексически, грамматически норманаш барта къамелан т1екаре йаран дарехь ларйан; лексикех а, фразеологех а, къамелан оьздангаллин бакъонех а стилистически нийса пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- барта монологан а, диалоган а тайп-тайпанчу кепехь, жанрехь дешаран-1илманан (1амочу дешаран предметийн коьчал т1ехь), социальни-оьздангаллин а, г1уллакхан т1екаре йаран йукъаметтигашкахь а аларш кхолла:
- докладца ладуг1учарна (аудиторина) хьалха вистхила;нахалахь шен проект, реферат йовзуьйтуш чекхйаккха (защищать);
- дешаран-1илманан т1екаре йаран норманаш а ларйэш, дешаран-1илманан темица йолчу дискуссехь дакъалаца.

Йоза

Арахецархо хууш хир ву:

- тайп-тайпанчу коммуникативни аг1онийн 1алашонаш а, т1екаре йаран хьелаш тидаме а оьцуш, йозанан монологически аларш кхолла (социальни-оьздангаллин, г1иллакх-оьздангаллин, 1ер-дахаран, дешаран теманашца дешархочун сочинени, хиламах дийцар, тезисаш, отзыв, расписка, тоьшалла, зайавлени);
- дешархочун дийцаран кепехь, йа тезисаш йалорца, йа хьесап х1отторца ладоьг1начу а, ешначу а текстан чулацам (буьззина, боцца,хаьржина) бийца;
- вайзаманан нохчийн литературни меттан йозанан коьрта лексически, грамматически, орфографически а, пунктуационни а бакъонаш практикехь ларйан; стилистически нийса лексикех, фразеологех пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- рецензеш, рефераташ йазйан;
- аннотацеш, конспекташ, тезисаш х1итто;
- резйуме, г1уллакхан кехаташ, д1акхайкхорш х1итто.

Текст

Арахецархо 1емар ву:

- планан (цхьалхе, чолхе), тезисийн, схемийн, таблицийн, кхечукепехь а чулацам балош, текст кечйан;
- йозуш йолу текст кхолларан лехамаш тидаме а оьцуш, тайп-тайпанчу кепийн, стилийн, жанрийн шен тексташ кхолла а, нисйан а.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- барта а, йозанан а кепехь дешаран-1илманан (аннотаци, рецензи, реферат, тезисаш, конспект, къамелехь дакъалацар, дискуссеш)тексташ кхолла, официальни-г1уллакхан тексташ (резйуме, г1уллакхан кехат, д1акхайкхор (объйавлени)) кхолла.

Меттан функциональни башхаллаш

Арахецархо 1емар ву:

- тайп-тайпанчу жанрийн тексташ вовшах къасто а, царна анализ йан;
- барта а, йозанан а аларш тайп-тайпанчу стилашкахь, жанрашкахь, къамелан тайпанашкахь (отзыв, хаам, 1илманан стилан жанр санна доклад); вистхилар, интервьйу, публицистически стиль санна репортаж; расписка, тоьшалла, официальни-г1уллакхан стиль санна зайавлени; дийцар, къамелдар, къамелдаран жанр санна къовсам; дийцаран амалехь тексташ, рассуждени,описани; тайп-тайпанчу функциональни-маь1нийн къамелан тайпанашца цхьаьнайог1уш кхолла:
- нехан а, шен а къамелан аларш тайп-тайпанчу функциональни аг1онаш коммуникативни лехамашца а, меттан нийсаллица а цхьаьнайог1уш хиларан мах хадо;
- къамелан кхачамбацарш,тексташ нисйан;
- шен накъосташна хьалха вистхила жимачу информационни хаамашца, иштта докладаца а, хаамца а дешаран-1илманан темица йог1уш йолу.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- тексташ къамелан амалца, 1илманан, публицистически, официально-г1уллакхан, исбаьхьаллин литературан тексташ, шена хетарехь, лексически, морфологически, синтаксически г1ирсийн башхаллех пайда а оьцуш, анализ йан а, къасто а;
- тайп-тайпанчу функциональни стилийн, жанрийн (аннотаци, рецензи, реферат, тезисаш, конспект дешаран-1илманан стилан жанр санна) тексташ кхолла; дешаран-1илманан темина йолчу дискуссешкахь дакъалаца; резйуме, г1уллакхан кехат, объйавлени официально-г1уллакхан стилехь х1отто; вистхилар, информационни хаам, сочинени-ойлайар публицистически стилехь кечдан; къамелехь, 1ер-дахаран т1екаренан къовсамашкахь, къамел лелоран бакъонаш ларйеш, дакъалаца; 1ер-дахаран дийцарш, истореш кхолла, доттаг1аллин кехаташ йаздан, маттаца боцу лехамаш тидаме а оьцуш, меттан г1ирсех пайда а оьцуш;
- нахалахь дечу къамелан кепехь болчу хьежаман композици, аргументаци, меттан куц, кхиамаш х1иттийначу коммуникативни хьесапийн анализ йан;

- шен накъосташна хьалха жимачу протокольно-этикетан, самукъадаккхаран, кхеторан къамел деш вистхилар.

Маттах долу йукъара хаарш

Арахецархо 1емар ву:

- коьртачу йукъараллин функцешца нохчийн мотт къасто;
- литературни меттан а, диалектана а йукъара башхаллаш къасто,1ер-дахаран мотт, меттан корматаллин тайпанаш, жаргон а, церан башхаллаш къастайан;
- меттан коьрта суртх1отторан г1ирсех пайдаэцарца мах хадо.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- мотт кхиорехь гоьбевллачу лингвистийн йукъадиллинарг къасто.

Фонетика а, орфоэпи а. Графика

Арахецархо 1емар ву:

- дешан фонетически анализ йан;
- литературни меттан коьрта орфоэпически бакъонаш ларйан;
- дошамашна а, справочникашна а т1ера оьшу хаам схьаэца; тайп-тайпанчу г1уллакхдарехь цунах пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- фонетикин коьрта исбаьхьаллин г1ирсаш бовза;
- прозаически а, поэтически а тексташ къастош йэша.

Морфемика а, дешан кхолладалар а

Арахецархо 1емар ву:

- дешан анализ йарца маь1нийн, грамматически, дошкхолладаларан буха т1ехь дешнаш морфемашка декъа;
- дошкхолладаларан 1амийна некъаш къасто;
- морфемикех, дошкхолладаларх долчу хаарех, говзаллех нийсайаздаран дарехь, дешнийн грамматически, лексически анализ д1айахьарехь пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- дошкхолладаларан з1енаш а, дошкхолладаларан баннаш а къасто;
- дошкхолладаларехь а, исбаьхьаллин а къамелехь коьрта исбаьхьаллин г1ирсаш бовза а, церан мах хадо а;
- морфемни а, дошкхолладаларан а, этимологически а, мультимедийни а дошамашна а, справочникашна а т1ера цхьаьна оьшу хаам схьаэца.

Лексиологи а, фразеологи а

Арахецархо 1емар ву:

- дешан лексически анализ кхочушйан;
- тематически тобанашца дешнаш вовшахтоха;
- дешнашна антонимаш, синонимаш йало;
- фразеологически карчамаш бовза;
- барта а, йозанан а аларшкахь лексически барамаш (норманаш) ларбан;

- дешан т1едеанчу маь1нийн буха т1ехь кхоллайэлчу тропан коьрта тайпанаш (метафора, эпитет, олицетворени) йовза;
- тайп-тайпанчу лексически дошамех (маь1нийн (толковый), синонимийн, антонимийн, фразеологизмийн, и. д.кх.) пайдаэца а, тайп-тайпанчу г1уллакхдарехь цу т1ера схьаэцначу хаамех пайдаэца а.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- дешан лексически а, грамматическиа маь1нийн башхаллийн аргументаш йало;
- тайп-тайпана омонимаш йовза;
- публицистически а, исбаьхьаллин а къамелехь лексикин а, фразеологин а коьрта исбаьхьаллин г1ирсаш бовза а,церан мах хадо а;лексически г1ирсаш 1илманан а,официально-г1уллакхан а текстaшкахь къамелан стилийн башхаллех пайдаэцарх кхето;
- тайп-тайпанчу лексически дошамех (маь1нийн (толковый), синонимийн, антонимийн, фразеологизмийн, и. д.кх.), справочникех, мультимедийничарех а цхьаьна пайдаэца а, тайп-тайпанчу г1уллакхдарехь цу т1ера схьаэцначу хаамех пайдаэца а.

Морфологи

Арахецархо 1емар ву:

- лааме коьрта къамелан дакъош а, церан кепаш а, г1уллакхан къамелан дакъош довза;
- дашна, къамелан дакъа санна, таллам бан;
- морфологически хаарех а, говзаллех а нийсайаздарехь а, талламбаран (анализ йаран) тайп-тайпанчу кепашкахь а пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- морфологин синонимически г1ирсашна таллам бан (анализ йан);
- грамматически омонимаш къасто.

Синтаксис

Арахецархо 1емар ву:

- синтаксисан коьрта цхьааллаш (дешнийн цхьаьнакхетар, предложени), церан кепаш йовза;
- шен барта а, йозанан а къамелехь тайп-тайпанчу синонимически синтаксически конструкцех а,синтаксически хаарех а, говзаллех а пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- синтаксисан синонимически г1ирсийн анализ йан;
- синтаксисан публицистически а, исбаьхьаллин а къамелан исбаьхьаллин г1ирсаш бовза а, церан мах хадо а; текстaшкахь синтаксисан конструкцеш 1илманан а, официально-г1уллакхан къамелан стилийн башхаллаш йукъайалор кхето;
- исбаьхьаллин лехаман хьежамехь синтаксисан конструкцийн башхаллаш йукъайалош, къамелан функционально-стилистическианализ йан.

Нийсайаздар: орфографи а, пунктуаци а

Арахецархо 1емар ву:

- йоза д1адахьарехь (курсан чулацаман барамехь) орфографически а, пунктуационни а барамаш ларбан;
- барта кепехь (ойлайар-рассуждени),йозанан кепехь (графически хьаьркийн г1оьнца) къастийна йаздар кхето;
- орфографически а, пунктуационни а г1алаташ каро а,нисдан а;

- орфографически дошамашна а, справочникашна а т1ера оьшу хаам схьаэца, йоза д1адахьарехь цунах пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- къамелан маь1нийн аг1онаш йовзийтарехь орфографин а,пунктуацин а меттиг гайта;
- мультимедийни орфографически дошамашна а, справочникашна а т1ера оьшу хаам схьаэца: йозанехь оцу хаамех пайдаэца.

Мотт а, оьздангалла а

Арахецархо 1емар ву:

- исбаьхьаллин литературехь а, исторически текстaшкахь а, халкъан барта кхолларалин говзаршкахь а къоман оьздангаллин декъан маь1ница меттан цхьааллаш билгалъйаха;
- мотт хааро шен мехкан истори а, оьздангалла а йовза г1о деш хилар гойтуш долу масалш дало;
- 1ер-дахарехь а, дешаран г1уллакхдарехь а нохчийн къамелан оьздангаллин бакъонех нийса пайдаэца.

Арахецархочун таро хир йу 1ама:

- къастийначу масалш т1ехь меттан, оьздангаллин,халкъан историнмотт лелорхойн йукъаметтиг къасто;
- нохчийн къамелан оьздангалла Россин а, дуьненан цхьадолчу къаьмнийн а къамелан оьздангаллица йуста а, анализ йан а.

2. Дешаран курсан чулацам

Нохчийн мотт Іаморан декъехула программин чулацаман коьрта башхаллаш билгалйина, коммуникативни, меттан, лингвистически, культуроведчески кхиарехь хаарш, шардарш карадерзорца доьзна.

Программин дІахІоттаман бухе диллинарг чулацаман кхо дакъа ду:

I. Коммуникативни хаарш карадерзо аьтто беш болу чулацам;

II. Меттан а, лингвистически а хаарш карадерзо аьтто беш болу чулацам;

III.Культуроведчески хаарш карадерзо аьтто беш болу чулацам.

I.Коммуникативни декъехула долчу хаарша шайна чулоцу массо а кепара къамелдаран а, барта а йозанан къамелан оьздангаллин баххаш карадирзина хилар; шен нийсархошца,психологически башхаллаш, зеделларг, дуьйцучуьнга шовкъ хилар а тидаме а оьцуш, тайп-тайпанчу дахаран хьелашкахьтІекаре йан а, къамел дан кийча а, хьуьнаре а хилар.

II. Меттан а, лингвистическиа декъехула долчу хаарша шайна чулоцу йукъараллин хиламехь маьІне долу хІума санна маттаца доьзна хаарш карадерзор; меттан дІахІоттам а, кхиар а, цо ден г1уллакх а дика девзаш хилар; нохчийн литературни мотт а, оьшуш болу дешнийн барам а, къамелан грамматически дІахІоттам а карабирзина хилар; меттан хиламаш мах хадо хаарца талла хааран хьуьнар карадерзор; тайп-тайпанчу лингвистически дошамех пайдаэца хаар.

III. Культуроведчески декъехула долчу хаарша шайна чулоцу къоман оьздангаллин кеп санна мотт т1елаца безарх а, халкъан истори а, мотт а вовшех бозабелла а, нохчийн мотт къоман оьздангаллин башхалла хиларх акхетар; г1иллакхехь, норманаш ларъеш, нохчийн маттахь къамелдан а, кхечу къаьмнийн векалшца оьзда йукъаметтигаш лело а хаар.

I-ра чулацаман дакъа лаьтта хIокху дакъойх: «Къамел», «Текст», «Къамел дарехула долу гIуллакх».

II-гIа чулацаман дакъа лаьтта хIокху дакъойх: «Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш», «Фонетика. Графика. Орфоэпи», «Дешан хIоттам а, дошкхолладалар а», «Лексика а, фразеологи а», «Морфологи», «Синтаксис», «Орфографи а, пунктуаци а».

III-гIа чулацаман дакъа хIокху декъаца билгалдина «Мотт а, оьздангалла а».

Дакъойн чулацам ша-ша къаьстина бовзуьйту, амма къамел кхиор доьзна ду хIора дакъа Iаморца а, цхьана кепе йалийначу меттан курсан хIора темица а. ХIора дакъа шина блоках лаьтташ ду: хьалхара– теманаш а, царах болу теоретически хаамаша бовзийтар, шолгIа – хьалхарчу пунктехь цIераш йаьхна теманаш караерзоран хьокъехь кхочушден дешаран коьрта гIуллакхаш довзийтар.

I. Коммуникативнихааршкхиорехь кхачо ен чулацам

1-ра дакъа. Къамел а, къамелаца ен тIекаре а

1. Мотт а, къамел а. Монологически а, диалогически а, барта а, йозанана къамел. Монолог. Диалог. Къамелаца ен тIекаре. Къамелан хьал а, цуьнан дакъош а. ЙУкъара а, книгийн а мотт. ЙУкъарчу меттан коьрта башхаллаш а, жанраш а. Къамелан стилаш: Iилманан, гIуллакхан, публицистически. Iилманан, публицистически, гIуллакхан стилийн коьрта жанраш. Исбаьхьаллин литературин мотт.

2. Барта а, йозанан а, йукъара а, книгийн а монологически, диалогически къамелан коьртачу башхаллех кхеташ хилар а, уьш вовшех къасто хууш а хилар. Монологан а, диалогана тайп-тайпана кепаш караерзор. Долчу хьоле а, тIекаре йаран Iалашонашка а хьаьжжина, меттан гIирсех пайдаэцар. ТIекаре йар дукхахьолахь нислуш долчу хьелашкахь къамелан норманех нийса пайдаэцар карадерзор. Стилийн, жанрийн башхаллаш тидаме а оьцуш, тексташ вовшашца йустар, царна таллам бар. Тайп-тайпанчу стилашкахь, жанрашкахь ша барта а, йозанан а аларш кхоллар.

2-гIа дакъа. Къамелан оьздангалла

1. Литературни меттан норманех болу кхетам. Меттан норма а, цуьнан декхарш а. Нохчийн литературни меттан коьрта норманаш: орфоэпически, лексически, грамматически, стилистически, нийсайаздаран. Норманийн кепаш. Нохчийн меттан дошамаш.

2. Нохчийн литературни меттан коьрта норманаш караерзор а, шен къамелехь уьш ларъйар а. Литературни маттах лаьцна болу хаамаш схьалохуш дошамех пайдаэцар.

3-гIа дакъа. Текст

1. Текст къамелан произведени санна, цуьнан билгалонаш а, башхаллаш а. Тема, коьрта ойла, текстан дIахIоттам. Предложенийн, текстан дакъойн уьйрийн гIирсаш а, кепаш а. Абзац. Абзацо текстехь кхочушден гIуллакх. Текстан даран-маьIнин тайпанаш: суртхIоттор, дийцар, ойлайарца дийцар. Иэделла тайпанаш: ойлайаран кепашца суртхIоттор, суртхIотторан а, ойлайаран а кепашца дийцар и дI. кх. а. Къамелан тайпанийн стилистически кепаш. Хаамийн текст йухаметтахIотторан коьрта тайпанаш: хьесап, конспект.

2. Текстан, даран-маьIнин муьлхачу тайпанан йу а, дIахIоттаме а, теме а, коьртачу ойлане а хьаьжжина, анализ йар. Шен ойланехь дерг маьIница хьалха-тIаьхьа догIург хила дезачу кепара нисдарца довзийтар. Текст маьIнин дакъошка екъар а, текстан хьесап хIоттор а. Текстехь предложенеш вовшех йоьзна гIирсаш а, кепаш а билгалъйар, къамелехь царах пайдаэцар. Текстан дIахIоттаман норманаш ларъеш (хьалха-тIаьхьа хила дезар цхьаьнадогIуш, кхеташ а, темица йогIуш а, йозаелла а хилар), тексташ кхоллар. Къамелан аларан мах хадор а, иза кхачаме далор а. Хьесапе а, конспекте а ерзош, текст йухакечъйар.

4-гIа дакъа. Къамелдар

Къамелдаран тайпанаш: ладогIар, ешар, вистхилар, йоза.

ЛадогIар. ЙУккъерчу барамехь лергана хозуьйтучу текстах цхьанакепара кхетар. Ша ладоьгIна йолу текст шорйинчу йа йацйинчу барамехь кхечуьнга дIакхачор. Шен маттах кхеташ хилар.

Ешар: талларан, йовзаран, лахаран хьесапехь. Ешаран тайп-тайпана кепаш а, дешаран книгица йа кхиболчу хаамийн хьостанашца болх бар а карадерзор.

Вистхилар. ТIекаре йаран хьоле а, меттиге а, Iалашонашка а хьаьжжина, барта монологически а, мехала социокультурни а, гIиллакх-оьздангаллин а, динан а дешаран теманашна аларш кхоллар. ХатI (стиль) а, жанр а тидаме а оьцуш, монолог-суртхIотторан, монолог-дийцаран, монолог-ойлайаран кепара шен аларш кхоллар.

Йоза. ЛадоьгIна йа йэшна текст йозане йэрзор (ма-йарра, йацйина, хаьржина). Тайп-тайпанчу жанрийн.стилийн йозанан тексташ кхоллар. ГIуллакхан кехаташ хIиттор: дIахьедар (заявление), хаамбар (объявление), тоьшалла (доверенность), резюме.

II. Маттахдолу хаарш кхиорехькхачо ен чулацам

1-ра дакъа. Нохчийн маттах болу йукъара хаамаш

1. Нохчийн мотт–Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт. Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт. Мотт–адамийн уьйран а, кхиаран а, къийсаман а гIирс.

2. Меттан мехаллех а, йукъараллин дахарехь цо дIалоцучу меттигаха кхеташ хилар.

2-гIа дакъа. Фонетика. Графика. Орфоэпи

1. Фонетика а, графика а, орфоэпи а лингвистикин дакъош санна. Аз – меттан уггар а жима дакъа. Озан а, элпан а дазар. ХIинцалера нохчийн абат. Фонетически транскрипцин цхьайолу кепаш (элементаш). Мукъа а, мукъаза а аьзнаш. Къамелдарехь аьзнийн хийцадалар. Нохчийн меттан шатайпана аьзнаш. Деха а, доца а мукъа аьзнаш. Дифтонгаш. Нохчийн меттан интонаци, интонационни конструкцийн коьрта тайпанаш. Орфоэпин коьрта норманаш.

2. Деха а, доца а, мукъа а, мукъаза а, зевне а,къора а аьзнаш къестор. Дешан озан а, элпан а хIоттам дуьхь-дуьхьал хIоттор. Дешан озан-элпан анализ йар. Дешнаш дакъошка декъар. Дош цхьана могIанера вукху могIане сехьадаккхаран хаарш карадерзор. Нохчийн меттан интонаци а, орфоэпически норманаш а карайирзина хилар. Нохчийн меттан интонацин а, аьзнийн къепен а башхаллех кхеташ хилар.

3-гIа дакъа. Дешан хIоттам а, дошкхолладалар а

1. Морфема меттан жима а, маьIне а дакъа хиларх кхетар. Дешан лард а, чаккхе а. Орам. Цхьанаораман дешнаш. Орамерчу элпийн хийцадалар. Суффикс. Дешхьалхе.
Схьадовлаза а, схьадевлла а дешнаш. Дошкхолладаларх а, хийцадаларх а болу кхетам. Дошкхолларан а, формакхолларан а морфемаш. Нохчийн меттан дошкхолларан коьрта некъаш. Дошкхолладаларан га (пара) а, дошкхолладаларан зIе а. Морфемни а, дошкхолладаларан а дошамаш.

2. Нохчийн дешан хIоттаман башхаллех кхеташ хилар. Дешнаш а, дешан форманаш а кхолларехь морфемаша дечу гIуллакхах кхеташ хилар. Дешан морфемаш къастор. Дошкхолларан дакъошка хьаьжжина, дешан мехалла билгалъйар. Цхьанаораман дешнаш харжар, къамелехь царах пайдаэцар. Дешнийн зIенаш а, дешнаш кхолларан коьрта некъаш абилгалдар. Тайп-тайпанчу некъашца дешнаш кхолла хаар карадерзор. Нийсайаздарехь дошкхолладаларан а, морфемийна декъехула карадирзинчу хаарех, шардарех пайдаэцар. Тайп-тайпана хьесапаш морфемийн а, дошкхолладаларан а дошамашца кхочушдар.
Дешан хIоттамца дешнаш таллар, дошкхолладаларан талламбар.

4-гIа дакъа. Лексика а, фразеологи а

1. Дош–меттан цхьа дакъа. Дешан лексически а, грамматически а маьIна. Къоман оьздангаллин маьIнин дакъа шайца долу дешнаш. ЦхьанамаьIнин а, дукхамаьIнийн а дешнаш, дешан нийса а, тIедеана а маьIна. Синонимаш. Антонимаш. Омонимаш.
Нохчийн меттан лексика, шен схьайаларе хьаьжжина (билггала нохчийн а, тIеэцна а), жигара а, кIезиг пайдаоьцу а (историзмаш, архаизмаш, неологизмаш), цунах пайдаэцаран гуо (йукъара, шуьйра пайдаоьцу дешнаш, диалектизмаш, терминаш, профессионализмаш).
Лексикин стилистически дакъош: книжни, йукъара, къамелан.
Фразеологизмаш, церан билгалонаш а, маьIна а. Аларш, дустарш, кицанаш.
Нохчийн меттан дошамаш. Шинаметтан дошамаш.

2. Дахаран хьелашкахь тIекареш дIакхехьарна оьшучу барамехь лексически а, фразеологически а аларш карадерзор. ТIекаре йаран хьоле а, Iалашоне а хьаьжжина, къамелехь шайн маьIнашца вовшашца даза тарлуш долчу дешнех пайдаэцар. Дешнийн маьIнаш къасторхьама а, синонимаш, антонимаш, фразеологически цхьаьнакхетарш харжархьама а, тайп-тайпанчу дошамашца болх бар. Дош лексически къастор.

5-гIа дакъа. Морфологи

1. Морфологи–грамматикин дакъа. Нохчийн меттан къамелан дакъош. Коьрта къамелан дакъош. Церан грамматически маьIна а, морфологически билгалонаш а, синтаксически гIуллакх а. Нохчийн меттан дожарийн къепе: маьIна, кепаш, пайдаэцар. Нохчийн меттан къамелан дакъойн хенийн, классан гайтамийн къепе: маьIна, кепаш, пайдаэцар. ГIуллакхан къамелан дакъош. Церан маьIна, морфологически билгалонаш, синтаксически гIуллакх. ГIуллакхан къамелан дакъойн тайпанаш: маьIна, хIоттам, синтаксически гIуллакх. Айдардешнаш а, азтардаран дешнаш а.

2. Шайн коьртачу билгалонашца тайп-тайпана къамелан дакъош довзар. Дош морфологически къастор. Нохчийн литературни меттан норманашца догIуш тайп-тайпанчу къамелан дакъойн дешнийн кепех (форманех) пайдаэцар. Нохчийн а, оьрсийн а меттанийн къамелан дакъойн йукъара долчух а, йукъара доччух а кхетар.

6-гIа дакъа. Синтаксис

1. Синтаксис – грамматикин дакъа. Нохчийн меттан синтаксисан дакъош. Дешнийн цхьаьнакхетар а, цуьнан дIахIоттам а, тайпанаш а. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйр а, тайпанаш а (бартбар, урхалла, тIетовжар). Предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически маьIна а. Аларан Iалашоне а, эшаре а хьаьжжина, предложенийн тайпанаш. Предложени кечъеш болу гIирсаш: эшар (интонаци), логически тохар, дешнийн къепе. Предложенин грамматически бух. Цхьалхе а, чолхе а предложенеш. Цхьалхе предложени. Предложенин коьрта а, коьртаза а меженаш а, церан хилар а. Цхьалхечу предложенийн тайпанаш: шинахIоттаман а, цхьанахIоттаман а, йаьржина а, йаржаза а, йуьззина а, йуьззина йоцу а, чолхейаьлла а, чолхейалаза а. ЦхьанахIоттаман предложенийн тайпанаш. Чолхейаьлла предложени. Цхьанатайпанчу а, шакъаьстинчу а меженашца а, тIедерзарца а, йукъадалочу дешнашца а, йукъайалочу конструкцешца а йолу предложенеш. Чолхе предложени, цуьнан дIахIоттам а, грамматически бух а. Чолхечу предложенийн тайпанаш: хуттургийн а, хуттургаш йоцу а, чолхе-цхьаьнакхетта а, чолхе-карара а. Чолхе-цхьаьнакхетта предложени: дIахIоттам, тайпанаш, вовшехйозаран гIирсаш а, кепаш а. Чолхе-цхьаьнакхеттачу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маьIнаш. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Чолхе-карара предложенеш: дIахIоттам, тайпанаш. Чолхе-карарчу предложенехь коьртачу а, тIетухучу а предложенийн уьйран гIирс. Эшар (интонаци), сацаран хьаьркаш. Хуттургаш йоцу чолхе предложени, дIахIоттам. Хуттургаш йоццу чолхечу предложенешкара цхьалхечу предложенийн маьIнаш. Эшар (интонаци),

сацаран хьаьркаш. Нехан къамел довзийтаран кепаш. Текст синтаксически дакъа санна. Предложенийн а, текстан дакъойн а уьйрийн гIирсаш а, кепаш а.

2. Дешнийн цхьаьнакхетарехь дешнийн уьйран кеп къастор, предложенин грамматически бух билгалбар. Цхьалхечу а, чолхечу а предложенийн тайпанаш билгалдар. Предложени синтаксически къастор. Чолхе-карара предложенеш цхьалхечу а, цхьалхенаш чолхечу а предложенешка ерзор. Текст а, дешнийн цхьаьнакхетар а, предложени а кхолларан норманаш ларъйар.

7-гIа дакъа. Орфографи а, пунктуаци а.

1. Орфографи дешнаш а, церан форманаш а нийсайазъйаран раж къепе санна. Орфограммех кхетам балар. Орамера элпаш нийсайаздар. Дешхьалхенаш, суффиксаш, чаккхенаш нийсайазъйар. Ъ,Ь нийсайаздар. Цхьаьна а, дефисца а, къаьстина а йаздар. Доккха а, жима а элп йаздар. Дош сехьадаккхар. Орфографически дошамаш а, справочникаш а. Пунктуаци нийсайаздаран бакъонийн къепе санна. Пунктограммех кхетам балар. Предложенин чаккхенгахь, цхьалхечу (чолхейаьллачу а, чолхейалазчу а), чолхечу предложенешкахь, ма-дарра къамелехь, цитаташкахь, диалогехь сацаран хьаьркаш.

2. Орфографически а, пунктуационни а хааршца йоьзна само кхиор. Йозанехь орфографически а, пунктуационни а коьрта норманаш ларъйар. Дош орфорграфически къастор. Пунктуационни къастор. Орфографически а, пунктуационни а хьесапаш кхочушдеш орфографически дошамех, нийсайаздаран справочникех пайдаэцар.

III. Культуроведчески хаарш кхиорехь кхачо ен чулацам

1-ра дакъа. Къоман оьздангалла маттахь а, къамелехьа

1. Мотт а, оьздангалла а вовшех йозаелла хилар. Нохчийн мотт–исбаьхьаллин литературин мотт. Маттахь къоман истори а, культура а гайтар. Нохчийн къамелан оьздангалла а, цуьнан башхаллаш а. Россехь дехачу къаьмнийн меттанаша вовшашна бен тIеIаткъам.

2. Халкъан барта кхолларалли а, исбаьхьаллин литературин а произведенешкахь къоман оьздангаллин дакъа шеца долу меттан цхьааллаш билгалъйахар, лингвистически дошамийн гIоьнца церан маьIнаш дастар. Матте оьздангаллин хиламе санна хьажар. Мотт ларар, цуьнга шовкъ кхоллар.

3. Дешаран-тематикин хьесап
6 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам
1амийнарг карладаккхар	6
Текст	3
Билгалдош	15
Терахьдош	20
Ц1ерметдош	18

Хандош	21
Іамийнарг карладаккхар	8
Талламан белхаш	5
Кхолларалли белхаш	8
Тест	1
Дерриг	**105**

7 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам
Карладаккхар	6
Литературни меттан стилаш	3
Хандош	19
Причасти, деепричасти	19
Масдар	9
Куцдош	11
Г1уллакхан къамелан дакъош	15
Іамийнарг карладаккхар	8
Талламан белхаш	5
Кхолларалли белхаш	8
Тесташ	2
Дерриг	**105**

8 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам
Карладаккхар	5
Дешнийн цхьаьнакхетарш	6
Предложенин коьрта меженаш	12
Предложенин коьртаза меженаш	18
Цхьалхечу предложенин кепаш	10

Предложенин цхьанатайпана меженаш	7
Предложеница грамматически уьйр йоцу дешнаш	5
Предложенин шакъаьстина меженаш	9
Ма-дарра а. лач а къамел	10
Іамийнарг карладаккхар	8
Талламан белхаш	5
Кхолларалли белхаш	8
Тест	2
Дерриг	**105**

9 класс

Дешаран курсан дакъа	Сахьтийн барам
Карладаккхар	11
Чолхечу предложенин синтаксис	
Чолхе предложени	2
Чолхе-цхьаьнакхетта предложенеш	9
Чолхе-карара предложенеш	6
Т1етухучу предложенийн кепаш	22
Хуттургаш йоцу чолхе предложенеш	13
Маттах лаьцна йукъара хаамаш	13
1амийнарг карладаккхар	7
Талламан белхаш	9
Кхолларалли белхаш	10
Дерриг	**102**

Предмет хьехарехь пайдаоьцу 1аматаш:

«Нохчийн мотт», 8-9-чуй классана 1амат. Соьлжа-Г1ала, 2017. Джамалханов З.Д., Вагапова Т.М., Эсхаджиев Я.У., Овхадов М.Р., Абдулкадырова Р.А.
Борх1алг1ачу классехь нохчийн мотт хьехаран куьйгалла. Г1о-1амат. Соьлжа-Г1ала, 2019. Бектамирова А.Н.

Сахьтийн барам

шарахь	105	кIиранах	3
хьалхарчу четвертехь	25	кхоалг1ачу четвертехь	31
шолгIачу четвертехь	25	йоьалг1ачу четвертехь	24

Талламан, кхолларалли белхийн барамаш

Талламан белхийн барам		Изложенийн барам		Сочиненийн барам	
шарахь	7	шарахь	2	шарахь	2
хьалхарчу четвертехь	2	хьалхарчу четвертехь	1	хьалхарчу четвертехь	
шолгIачу четвертехь	2	шолгIачу четвертехь		шолгIачу четвертехь	1
кхоалг1ачу четвертехь	2	кхоалг1ачу четвертехь	1	кхоалг1ачу четвертехь	
йоьалг1ачу четвертехь	1	йоьалг1ачу четвертехь		йоьалг1ачу четвертехь	1

Рог1алла	Урокан чулацам	Сахьт	Хан	
			Хьесапца	Билгал
	1-ра четверть – 25 сахьт			
1	Ненан мотт – дахаран хазна.	1		
	Карладаккхар			
2	**Й** элп яздар.	1		
3	Дешан чаккхенгахь **н** яздар.	1		
4	Дешхьалхе, дешт1аьхье нийсайазйар.	1		
5	**«Ирсе к1охцал» талламан болх йазбар.**	1		
6	Г1алаташ т1ехь болх бар. Къамелан дакъош.	1		
7	Орфографи.	1		
	Дешнийн цхьаьнакхетарш			
8	Дешнийн цхьаьнакхетарш, церан тайпанаш.	1		
9	Дешнийн цхьаьнакхетарш, церан тайпанаш т1ец1аг1дар.	1		
10	Предложенехь дешнийн уьйр.	1		
11	Карарчу уьйран кепаш.	1		
12	Карарчу уьйран кепаш т1ец1аг1йар.	1		
	Предложенин коьрта меженаш			
13	Предложенин коьрта меженаш. Подлежащин хилар.	1		
14	Подлежащин хилар. Т1ец1аг1дар.	1		

15	Хандешан цхьалхе сказуеми.	1		
16	Хандешан цхьалхе сказуеми тlечlагlдар.	1		
17	**«Дайн lадат» изложени йазйан кечам бар.**	1		
18	**«Дайн lадат» изложени йазйар.**	1		
19	Цlеран хlоттаман сказуеми.	1		
20	Цlеран хlоттаман сказуеми тlечlагlдар.	1		
21	Подлежащиний, цlеран хlоттаман сказуеминий юккъехь тире.	1		
22	Подлежащиний, цlеран хlоттаман сказуеминий юккъехь тире. Тlечlагlдар.	1		
23	**«Хи» талламан болх йазбар.**	1		
24	Гlалаташ тlехь болх бар. Сказуемех lамийнарг тlечlагlдар.	1		
25	Предложенин коьртачу меженех lамийнарг карладаккхар.	1		
	2-гlа четверть – 25 сахьт			
1	Хандешан хlоттаман сказуеми.	1		
2	Хандешан хlоттаман сказуеми тlечlагlдар.	1		
3	Сказуемин тайпанаш тlечlагlдар.	1		
	Предложенин коьртаза меженаш			
4	Предложенин коьртаза меженаш. Кхачам.	1		
5	Къастам.	1		
6	Кхачам, къастам тlечlагlбар.	1		
7	Юххедиллар.	1		
8	Юххедиллар тlечlагlдар.	1		
9	**Тест.**	1		
10	Латтам.	1		
11	Даран суьртан латтам.	1		
12	Бараман латтам.	1		
13	Меттиган латтам.	1		
14	Хенан латтам.	1		
15	Меттиган, хенан латтамаш. Тlечlагlдар.	1		
16	**«Вайнаха хьаша ларар» сочинени йазйан кечам бар.**	1		
17	**«Вайнаха хьаша ларар» сочинени йазйар.**	1		
18	Бахьанин латтам.	1		
19	lалашонан латтам.	1		
20	Бахьанин, lалашонан латтамаш. Тlечlагlдар.	1		
21	Бехкаман а, дуьхьалара а латтамаш.	1		
22	Бехкаман а, дуьхьалара а латтамаш. Тlечlагlдар.	1		

23	**«Ло» талламан болх йазбар.**	1		
24	Г1алаташ т1ехь болх бар. Латтаман тайпанаш т1ечIагIдар.	1		
25	Предложенин коьртаза меженаш карлаяхар.	1		
	3-гIа четверть – 31 сахьт			
1	Предложенин меженех 1амийнарг карладаккхар.	1		
	Цхьалхечу предложенийн кепаш			
2	Цхьанах1оттаман а, шинах1оттаман а предложенеш.	1		
3	Цхьанах1оттаман предложенеш. Билгала-йуьхьан предложенеш.	1		
4	Билгалза-йуьхьан предложенеш.	1		
5	Билгала-йуьхьан, билгалза-йуьхьан предложенеш т1ечIагIйар.	1		
6	Йукъара-йуьхьан предложенеш.	1		
7	Йуьхьза предложенеш.	1		
8	Йукъара-йуьхьан, йуьхьза предложенеш т1ечIагIйар.	1		
9	Ц1еран предложенеш.	1		
10	Йуьззина а, йуьззина йоцу а предложенеш.	1		
11	Цхьалхечу предложенийн кепаш т1ечIагIйар.	1		
12	**Тест.**	1		
	Предложенин цхьанатайпана меженаш			
13	Предложенин цхьанатайпанчу меженех лаьцна йукъара кхетам.	1		
14	Предложенин цхьанатайпанчу меженашкахь хуттургаш.	1		
15	Предложенин цхьанатайпанчу меженашкахь хуттургаш. Т1ечIагIдар.	1		
16	Цхьанатайпана а, цхьанатайпана боцу а къастамаш.	1		
17	Цхьанатайпана а, цхьанатайпана боцу а къастамаш. Т1ечIагIдар.	1		
18	**«Ламанан хи» изложени йазйан кечам бар.**	1		
19	**«Ламанан хи» изложени йазйар.**	1		
20	Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш.	1		
21	Цхьанатайпанчу меженашца йукъара дешнаш. Т1ечIагIдар.	1		
22	Цхьанатайпанчу меженех 1амийнарг карладаккхар.	1		
	Предложеница грамматически уьйр йоцу дешнаш			
23	Т1едерзар.	1		
24	Йукъадало дешнаш а, предложенеш а.	1		
25	Йукъадалочу дешнийн тайп-тайпана маьIнаш.	1		
26	Йукъадало дешнаш а, предложенеш а т1ечIагIйар.	1		
27	Х1АЪ, Х1АН-Х1А дешнаш-предложенеш. Айдардешнаш-предложенеш.	1		

Предложенин шакъаьстина меженаш				
28	Предложенин шакъаьстинчу меженех йукъара кхетам.	1		
29	Шакъаьстина латтамаш.	1		
30	**«Ненан дарбане куьг» талламан болх йазбар.**	1		
31	Шакъаьстина латтамаш. Тlечlагlдар.	1		
4-гIа четверть – 24 сахьт				
1	Шакъаьстинчу латтамех lамийнарг карладаккхар.	1		
2	Шакъаьстина юххедиллар.	1		
3	Шакъаьстина юххедиллар тlечlагlдар.	1		
4	Хенан а, меттиган а латтамийн дурсаш.	1		
5	Хенан а, меттиган а латтамийн дурсаш тlечlагlдар.	1		
6	Предложенин шакъаьстина меженаш тlечlагlйар.	1		
7	**«Ненан мотт – аганан илли» сочинени йазйан кечам бар.**	1		
8	**«Ненан мотт – аганан илли» сочинени йазйар.**	1		
Ма-дарра а, лач а къамел				
9	Ма-дарра а, лач а къамелах йукъара кхетам.	1		
10	Ма-дарра къамелехь сацаран хьаьркаш.	1		
11	Ма-дарра къамелехь сацаран хьаьркаш. Тlечlагlдар.	1		
12	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор.	1		
13	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор тlечlагlдар.	1		
14	Цитаташ а, церан нийсайазйар а.	1		
15	Цитаташ а, церан нийсайазйар а. Тlечlагlдар.	1		
16	Ма-дарра къамелах, цитатех lамийнарг тlечlагlдар.	1		
17	Грамматически талларш.	1		
18	**«Кехат» талламан болх йазбар.**	1		
19	Гlалаташ тlехь болх бар. Грамматически талларш тlечlагlдар.	1		
Іамийнарг карладаккхар				
20	Предложенин коьртаза меженаш	1		
21	Цхьалхечу предложенин кепаш.	1		
22	Предложенин цхьанатайпана меженаш.	1		
23	Предложеница грамматически уьйр йоцу дешнаш.	1		
24	Предложенин шакъаьстина меженаш. ЖамI дар.	1		

8 класс (102 с.)

Р	Урокан тема	С	Хан		Ц1ахь
			планаца	хийцам	
	1-ра чийрик (27сахьт.)				
1.	Ненан мотт дахаран хазна	1			Ш. 1
2.	5-7-чуй классашкахь 1амийнарг карладаккар. Элп Й яздар.	1			Ш. 4
3.	Дешан чаккхенгахь н яздар. Къамелан дакъош.	1			Ш. 5
4.	Дешхьалхе, дешт1аьхье	1			4 предл.
5.	Орфографи	1			§1 Ш. 8
6.	Орфографи т1ечlаг1дар.	1			Хаттарш
7.	**Талламан болх: «Ирсе к1охцал»** *Цхьана хьуьнхахь ехаш-1аш яра зу. Цуьнан к1охцалех цхьаъ ирсе хилла, дикачу адамашна беркат дохьуш. Иза луларчу юьртарчу нахана хезна. Амма цхьаннеа хууш ца хилла, ирсе к1охцал муьлханиг ду. Т1аккха уггаре а сутарчу стага аьлла: «Вай и зу схьалоцур ю. Цуьнан к1охцалш дерриш а схьа а даьхна, х1оранна цхьацца д1алур ду. Иштта а хуур ду ирсениг муьлха ду».* *Цул т1аьхьа нах зу лаха бахна, цхьаъ воцург. «Садолу х1ума ен а йина, даьккхина ирс суна ца оьшу»,- аьлла, ц1ахь 1ийна иза.* *Цхьана дийнахь дечке вахана и миска стаг. Наха лоьху зу т1ееана цунна. Адамийн маттахь йист хилла иза:* *– Хьайн догц1ена ойланаш а, хьанал дахар а девза суна. Сайн ирсе к1охцал ас хьуна д1ало. Зуламечу нахана со карор яц, - аьлла, к1охцал д1а а делла, д1аяхана зу.* *Мел лехарх нахана зу ца карийна. Ткъа воккхачу стеган керта ирс а, беркат а деана.* (128 дош)	1			Бакъонаш карлаяха
8.	Г1алаташна т1ехь бен болх.	1			§2 Ш. 12
9.	Дешнийн цхьанакхетарш а, церан тайпанаш.	1			Ши предл.язъе
10.	Предложенехь дешнийн уьйр. (цхьанакхетаран, карара уьйр).	1			§3. Ш. 14

11.	Карарчу уьйран кепаш (бартбар)	1			Ш.16.
12.	Карарчу уьйран кепаш (урхалла)	1			Ш. 16
13.	Карарчу уьйран кепаш (т1етовжар)	1			§3. Ш.18
14.	**Изложени: «Дайн 1адат» кечам бар**	1			Бакъонаш карлаяха
15	**Изложени: «Дайн 1адат» язъяр**	1			Бакъонаш карлаяха
16.	Предложенин коьрта меженаш (подлежащин хилар)	1			§ 4-5 Ш.20
17.	Предложенин коьрта меженаш (подлежащин хилар) т1ечlагlдар	1			Ш.23
18.	Хандешан цхьалхе сказуеми	1			§6 Ш. 25
19.	Хандешан цхьалхе сказуеми т1ечlагlдар	1			Ш. 27
20.	Ц1еран х1оттаман сказуеми	1			§7 Ш.29
21.	Ц1еран х1оттаман сказуеми т1ечlагlдар	1			Ш.32
22.	Подлежащиний, ц1еран х1оттаман сказуемий юккъехь тире.	1			§8 Ш. 33
23.	Подлежащиний, ц1еран х1оттаман сказуемий юккъехь тире т1ечlагlдар.	1			Ш. 36
24.	Хандешан х1оттаман сказуеми.	1			§9 Ш. 39
25.	Хандешан х1оттаман сказуеми т1ечlагlдар	1			хаттаршна
26.	**Талламан болх: «Хи»** *Хи чуьра ч1ерий дохуш сакъералора Хьажмурдан. Къаьсттина ч1огlа сакъералора цуьнан дай чу хьоьжуш. Шен воккхах волчу вашас бина жима дуо бара к1ентан хи чу бугlуш лелош. Дуьйрийн мижарг а, ягийна маlа а, багийна хьаьжк1ан кан а, сискал а тосура Хьажмурда цу чу. Башха хи к1оргачу меттє а ца бугlура цо иза. Шалажа а дацара иштта доккха хи а. Маь1-маь11ехь догlура и. Лохачу бердан к1ел, хи к1оргачохь, дуо бугlуш меттиг яра Хьажмурдан. 1уьйранна а, сарахьа чу моссаза хьожу а, чабакх а, ирг1у а, ч1ерий дохура цо.* *Цхьана буьйсанна стигал къекъаш догlа а деана, хиш дистира. 1уьйранна самаваьллачу Хьажмурдана хезаш*	1			Бакъонаш карлаяха

	яра дистинчу хино ен г1овг1а... Ши-кхо де даьллачул т1аьхьа, хи дистинчуьра чудоьжча, хьажа ваханчу Хьажмур-дана шен дуо ца карийра... (117 дош. Х-.А.Берсанов. «Вайн махкара акхарой а, олхазарш а.) **Грамматически т1едахкарш.** 1. Билгалъяха коьрта меженаш. 2. Предложенешна юккъера схьаязде дешнийн цхьаьнакхетарш, билгалъяха уьйраш				
27.	Г1алаташна т1ехь болх бар. 1амийнарг карлад.	1			карладакх
	2 чийрик (21 сахьт)				
1.	Предложенин коьртаза меженаш	1			§10 1амо
2.	Нийса кхачам	1			§11 Ш. 41
3.	Лач кхачам	1			Ш.44
4.	Кхачам т1ечlаг1бар	1			Ш. 46
5.	Къастам (берта а, бертаза а)	1			§12 54
6.	Къастам т1ечlаг1бар	1			Ш. 58
7.	Юххедиллар	1			§13 Ш. 59
8.	**ОГЕ-н кепехь сочинени кечам бар**	1			карладакх
9.	**Сочинени язъяр**	1			карладакх
10.	Латтам	1			§14 Ш. 62
11.	Даран суьртан латтам	1			§15 Ш. 66
12.	Бараман латтам	1			§16 Ш.69
13.	Меттиган латтам	1			§17 Ш.71
14.	Хенан латтам	1			§18 Ш. 76
15.	Бахьанийн латтам	1			§19 Ш. 81
16.	1алашонан латтам	1			§20 Ш. 85
17.	Бехкаман латтам	1			§21 Ш. 86
18.	Дуьхьалара латтам	1			§21 Ш. 92
19.	Коьртаза меженаш т1ечlаг1ъяр	1			карладакх
20.	**Талламан болх «Ло»** *Ло дог1у даккхийчу чимашца, массо х1ума а хьулдеш. Малх ма-кхийтти, гуча-м дер ду дерриге а... Вон а, дика а. Жаьмбикна-м гуттар а и иштта дуьйла хаьара. Х1инца санна ца хиънехь а, геннахь, кхетаман к1оргенехь, ехара и ойла. Цо сецавора*	1			карладакх

	цхьадолчу некъашна т1е ца волуьйтуш. Хало-о-м дара иза, х1етте а и хало лан а лайна, т1ехъяьлча, декхна хетара денош а, буьйсанаш а… *Юкъ-юккъера екхна ю стигал. Мархашна юккъехула 1еначу беттан серлонехь лепа чимаш. Куй д1а а баьккхина лаьттачу цуьнан коьрта т1ехь соьцу уьш, юха деша.* *Цо д1атуьллу куй. Т1аккха хьаннашлахь 1уьллучу жимчу юьрте б1аьрг бетта. Д1атийна юрт. Юкъ-юккъехь бен стогарш а гац. 1аьржа г1аларташ а хилла лаьтта ц1енош а, царна гонахара бошмаш а. Тийна ю кхуьнан х1усам а…* (117 дош. М.Ахмадов. «Мохк бегийча.») **Грамматически т1едиллар.** Синтаксически таллам бе. 1-ра вариант. *Мархашна юккъехула 1еначу беттан серлонехь лепа чимаш.* 2-г1а вариант. *1аьржа г1аларташ а хилла лаьтта ц1енош а, царна гонахара бош-маш а.*				
21.	Г1алаташна т1ехь болх бар. 1амийнарг карладккхар.	1			1ам.карл.
3 чийрик (30сахьт)					
1.	Цхьалхечу предложенийн кепаш Цхьанах1оттаман а, шинах1оттаман а предложенеш.	1			§22. Ш 97
2.	Цхьанах1оттаман а, шинах1оттаман а предложенеш т1ех1аг1ъяр	1			Ш. 99
3.	Цхьанах1оттаман предложенеш. Билгала-юьхьан предложенеш.	1			§23. ш.101
4.	Билгалза-юьхьан предложенеш	1			§ 24 ш.105
5.	Юкъара –юьхьан предложенеш	1			§25 Ш. 107
6.	Билгалза-юьхьан а, юкъара –юьхьан предложенеш юккъера башхалла йовзар	1			Кхоккха масал даладе
7.	Юьхьза предложенеш.	1			§26 ш. 111

8.	**Сочиненина «Нохчийн къоман зуда» кечам бар**	1			кечам бе
9.	**Сочинени «Нохчийн къоман зуда»**	1			Бакъонаш карлаяха
10.	Ц1еран предложенеш	1			§27 Ш 113
11.	Юьззина а, юьззина йоцу а предложенеш	1			§28 Ш.117
12.	Цхьалхечу предложенийн тайпанаш т1ец1аг1дар.	1			предл. ялае
13.	Предложенин цхьанатайпана меженаш. Предложенин цхьанатайпанчу меженех юкъара кхетам	1			§29 Ш.121
14.	Предложенин цхьанатайпанарчу меженашкахь хуттургаш.	1			§30 Ш. 125
15.	Предложенин цхьанатайпанарчу меженашкахь хуттургаш т1ец1аг1ъяр	1			Ш. 127
16.	Цхьанатайпанара а, цхьанатайпанара боцу а къастам	1			§31 Ш. 128
17.	Цхьанатайпанарчу меженешца юкъара дешнаш	2			§32 Ш. 133 (2дакъа)
18.	Цхьанатайпанарчу меженешца юкъара дешнаш т1ец1аг1дар	1			Ш. 135
19.	1амийнарг карладаккхар, т1ец1аг1дар (тест)	1			Бакъонаш карла яха
20.	**Талламан болх «Цхьалла.»** *Буьйса. 1аьржа, тийна буьйса.* *Цхьалла…Г1орасиз, синтем байна цхьалла.* *Ма цхьаьна йог1у шуьшиъ! Вовшах къаста ца луш, б1ешерийн дохалла ши йиша хилла схьайог1у.* *Амма яц шуьшиннан вовшашца я марзо а, я безам а. Ца ваьллачу денна д1акхоьхьу дахаран мур бу. Буьйса яьлла д1аяхча а ца юьту цхьалло…* *Берх1итта шо ду и шиъ х1окху ц1ийнан дукъ гихь схьадог1у. Айманис лерина луьсту шен дахаран х1ора аг1о. Ерриге а беса ю, цхьа а яц воккхаверан лар йитина. Дега1ийжамаш, хьешна сатийсамаш, дегайовхонаш. Ур-атталла, ирсан з1ийдиг тесна меттиг*	1			карладакх

	яц. *И х1инца а инзаръюьйлу шаьшшиннан дахаран некъ, кхин ца хедаш, х1окху хене схьакхачарх… Берийн дуьхьа лаьлла садетташ. Цара ницкъ а, доьналла а делла и хан яккха. Иштта д1аихна шераш…* (111дош.) **Грамматически т1едиллар.** Билгалъяхначу предложенешна синтаксически талламаш бе.				
21.	Г1алаташ т1ехь болх бар	1			
22.	Предложеница грамматически уьйр йоцу дешнаш.	1			§33 Ш. 143
23	Т1едерзар				
24.	Юкъадало дешнаш а, предложенеш а.	1			§34 Ш. 145
25.	Юкъадало дешнаш а,преложенеш а т1ечlагlяр	1			§34 Ш. 148
26.	Х1аъ, х1ан-х1а дешнаш преложенеш	1			§35 Ш 149
27.	**Изложенина «Ламанан хи» кечам бар.**	1			Кечам бе
28.	**Изложени «Ламанан хи» язъяр.**				карладакх
29.	Айдардешнаш-предложенеш	1			Ш. 154
30.	1амийнарг т1ечlагlдар. Т1едерзар.	1			Легаде дешнаш
4-г1а чийрик (24 сахьт)					
1.	Предложенин шакъаьстина меженаш. Предложенин шакъаьстинчу меженах юкъара кхетам	1			§36 Ш. 157
2.	Шакъаьстина латтамаш	1			§37 Ш 158
3.	Шакъаьстина юххедиллар	1			§38 Ш 161
4.	Юххедиллар а, т1едерзор вовшех къастор	1			Ш 169
5.	Хенан а, меттиган а латтамийн дурсаш	1			§39 ш. 172
6.	Тест 1амийнарг т1ечlагlдар	1			3 предл.
7.	Ма-дарра а, лач а къамел Ма-дарра а, лач къамелах а юкъара кхетам	1			§40.Ш 174
8.	Ма-дарра къамелехь сацаран хьаьркаш	1			§41 Ш 178
9.	Ма-дарра къамел лач къамеле дерзор	1			§42 ш.182

10	**Изложени «Оьзда мотт»**	1			Кечам бе
11	**Изложени йийцаре яр.**	1			карлад
12.	Цитаташ а, церан нийсаязъяр а.	1			§43 ш. 185
13.	Грамматически талларш (фонетически таллар)	1			таллам бе 5 дашна
14.	Грамматически талларш (морфологически таллар)	1			Морфолог талла предл
15.	Грамматически талларш (синтаксически таллар)	1			5и предл. язъе, уьш синтакс. къастае
16.	Грамматически талларш (орфоэпически, орфографически, пунктационни талларш)	1			§44 Ш. 188
18	**Талламан диктант** **«Ненан дарбане куьг»** *Цхьана ламанан юьртахь дехаш хилла наний, к1анттий. Кху дуьненахь яккха шен оьмар чекхьяьлча, нана д1акхелхина. К1ант ша висна. Т1аккха ц1еххъана иза азвала волавелла. кертахъ даа-мала шортта доллушехь.* *Дарбанчашна а, х1ума хуучу нахана а т1екхийлина иза гергарчара. Амма дарба карош ца хилла.* *Ницкъ а эшна, метта охьавижина к1ант. Кхин дан амал а ца хилла, махкахь а дика вевзаш, ц1е яханчу шайхана т1ебахана цуьнан гергара нах. Шайхе д1адийцина ма - дарра. Шайхо аьлла:* *– Цунна токх нанас шен куьйга бина кхача а бен ца хилла. Иза толур ву, нагахь санна аша цуьнан ненан куьг кхетта кхача баабахь. Кхин дан дарба дац цунна. Кхача а кечбина, ненан коша т1е бахана вуьйш. Каш а аьхкина, шаьш беанчу кхачех ненан дакъаделла куьг хьакхадалийтина цара. И кхача к1антана хьалха биллина цара. Вукхо биьна. Цхьа-ши де далале, то а велла, меттара хьалаг1аьттина к1ант.* (133 дош)	1			карладакх

19.	Г1алашна т1ехь болх. 1амийнарг карладаккхар.	1			Ш. 191
20.	Берта а, бертаза къастамаш	1			Ш. 195(2)
21.	Синонимаш, антонимаш, омонимаш.	1			Ш. 200
22.	Цхьанатайпана меженаш	1			Ш. 203
23.	Нийса а, лач а кхачам	1			Ш.205
	Шеран талламан диктант «Кехат» *...Маьрк1ажал т1аьхьа ц1акхечира нана. Цецъелира иза гинчух. Йиттина ирхъоьхкина берийн бедарш, чохь юучух хаза яьлла хьожа, бовхачу маьнги т1ехь ловзу ши к1ант.* *-Дукха яха хьо! Хьо-м х1инца аса цадийриг а деш, йоккха ма хилла. Хьан да, ц1аваг1ахь, тешар а вац, ахьа иштта г1уллакхаш до аьлча.* *Амма йоь1ан б1аьра хьаьжча, ненан бос хийцабелира. Йо1 т1орказ чу хьаьжний а, цо цу чуьра кехат дешний а, хиира.* *Кехат нанас Х1азанах лечкъоран шен бахьана дара. Нанна дика хаьара, Х1азанна шен сил а дукха да везийла. Тидаме эцнера баккхийчийн санна йолу йоь1ан амал, ойла, мотт. Цундела йо1ана, и ирча кхаъ хезча, цхьа х1ума хиларна кхоьруш ца аьллера нанас да валарх лаьцна. Хан яьлча, х1ума ширло, цул т1аьхьа сатоха хала цахир-кх аьлла, дитинера...* (115 дош. С.-С. Саидов. «Мажъелла кехатан цуьрг.») **Грамматически т1едиллар.** Синтаксически таллам бе: 1-ра вариант 2-г1а вариант *1-чу предоженина 7-чу предложенина.*	1			Карлад
24.	Г1алаташна т1ехь болх. Жам1 дар.				